

Remont dworu i zabudowań gospodarczych w folwarku Lisickich i Tetmajerów

Łopuszna, ul. Gorczańska 2

Program konserwatorski

Opracowanie:

Główny specjalista ds. ochrony zabytków
Muzeum Tatrzańskiego

dr hab. Zbigniew Możdziej

Zakopane
styczeń 2019

1. Historia i opis obiektu

1.1. Dane historyczne

Dzieje folwarku w Łopusznej mogą sięgać XVI wieku, kiedy wieś – od króla Stefana Batorego, w uznaniu zasług – otrzymał prawdopodobnie Walerian Grzywa Poradowski, który jako rotmistrz piechoty wstawił się podczas obrony Krakowa w 1575 roku. Pewne jest natomiast, że na początku wieku XVII właścicielem wsi był kasztelan sądecki, Hieronim Przyłęcki.

Badania archeologiczne wykazały ślady starszej budowli w miejscu obecnego dworu, a także potwierdziły przypuszczenie o obronnym charakterze ogrodzenia kamiennego, które zachowało się we fragmentach wokół podwórz gospodarczych. Część murów została wykorzystana później jako ściany zewnętrzne wozowni i dwóch stajni¹.

Stanisław Cercha, malarz, autor niepublikowanej monografii pt. „Łopuszna – wieś w powiecie nowotarskim”, przekazał interesującą informację o zachowanym jeszcze w latach 90. XIX stulecia spichlerzu drewnianym z galerijką, datowanym przez niego na XVII wiek².

Zachowane zabudowania folwarczne i dwór związane są z nazwiskiem Jana Prusa Lisickiego z Lisic pod Pawłowicami, który w roku 1721 wydzierżawił Łopuszną od łowczego koronnego Kaspra z Cienia Cieńskiego. W latach 1723–1732 Jan Prus Lisicki, jako podstarości, administrował w imieniu starościny Maryanny Wielopolskiej, starostwem nowotarskim. W roku 1724 był on także jej plenipotentem w związku z toczącym się sporem z opatem szczyrzyckim. Być może ok. 1727 roku Jan Prus Lisicki kupił Łopuszną od Kaspra Cieńskiego. Nie wiadomo jakie zabudowania wznosił on w obrębie dzisiejszego zespołu, w każdym razie folwark po raz pierwszy zaznaczony został schematycznie na mapie Miegi i Seegera z lat 1779–1783³.

Jan Lisicki nie mieszkał w Łopusznej lecz w Łętowni, którą objął prawdopodobnie po ślubie z Barbarą Janicką, będącą jego trzecią żoną. Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci: córka Jadwiga oraz dwóch synów – Ambroży i Romuald (1748). W cztery lata po urodzeniu ostatniego syna, Jana Lisicki zmarł w Łętowni i tam został pochowany (1752) w 1775 roku Łopuszna, jak mówią przekazy, należała „dziedzicznie do szlachcianki Lisickiej”, zapewne od śmierci męża. Tak więc zabudowania folwarczne mogły powstać i za czasów jej administrowania majątkiem.

Budowa obecnego dworu wiąże się z nazwiskiem Romualda Lisickiego, najmłodszego syna Jana i Barbary z Janickich, uczestnika konfederacji barskiej w 1768 roku. Budynek został wzniesiony ok. 1790 r., bowiem 15 grudnia tegoż roku, w księgach parafialnych wsi Łopuszna odnotowano urodziny Angeli i Salomei, córek Romualda i Barbary z Petryczynów Lisickich⁴. Na czas powstania budowli z końcem wieku XVIII wskazuje także pierwotna forma architektoniczna, znana z rysunku Stanisława Cerchy. Był to typowy dwór polski, drewniany konstrukcji zrębowej, odeskowany, z gankiem i facjatą o falistym barokowym szczycie od frontu, nakryty wysokim, gontowym dachem łamanym polskim. W tym samym czasie wzniesiona została kuchnia i prawdopodobnie stróżówka, czyli „Gacek”.

¹

² Stanisław Cercha: „Łopuszna (wieś w powiecie nowotarskim) pod względem etnograficznym z 40 rysunkami”. Łopuszna 1891. Rps Muzeum Etnograficzne w Krakowie, odpis w Archiwum Muzeum Tatrzańskiego.

³ Zob. Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779–1783. *Die Josephinische Landesaufnahme von Galizien 1779–1783*. T. 1, Cz. A: Sekcje 1–30. Kraków 2013.

⁴ Teresa Jabłońska, Zbigniew Moździerz: *Muzeum Tatrzańskie – muzeum przestrzenne. Informator o chronie zabytków Podtatrza*. Zakopane 1986, s. 64–66; ciż e: *W zgodzie z naturą, historią i duchem czasu (O ochronie zabytków na Podtatrzu)*. „Rocznik Podhalański” T. 4: 1987, s. 391–395.

Najstarszy drukowany opis dworu znajdujemy w *Dzienniku podróży do Tatrów* Seweryna Goszczyńskiego. 3 maja 1832 roku poeta zapisał:

Dom drewniany w stylu rodzimym wszystkich naszych dworów szlacheckich, obszerny, porządnie i mocno postawiony, przyozdobiony gankiem, jak wszystkie nasze ganki, a na ganku poboczne ławki do siedzenia, jak to wszędzie widzimy [...].

Przed domem dziedziniec przestronny, mający po lewej ręce domu drugi domek mniejszy, czyli oficynkę, gdzie kuchnia i mieszkanie służących, z prawej osłonięty budowlami gospodarskimi.

Dom ocieniają z przodu i boków piękne jesiony. W tle domu ogród niewielki, ale dosyć starannie utrzymany, zdobi go nawet aleja świerkowa bardzo cienista, bardzo miła dla przechadzki, zwłaszcza podczas upału. Tuż pod ogrodem bieżąca woda, a nieco opodal, w jednym z końców ogrodu chatka, rodzaj altany ogrodowej, pozioma, niewielka, o jednym pokoiku i sionkach, ale ustronna, samotna, bardzo dla mnie ponętna. Patrzy ona jednym ze swoich okienek na północne góry i ma niepospolicie ładny widok, patrzy więc nań ciągle a razem słucha szumu niedalekiej wody, co się bystro przewala przez kamienie, które chcą ją zatrzymać. Ta chatka mnie jest oddana, w niej odtąd moja główna kwatera⁵.

Tak więc równocześnie z budynkami dworskimi zadbano o otoczenie. Rok wcześniej, w „Kalendarzu gospodarskim” na 1831 roku, w dniu 11 kwietnia figuruje zapis dotyczący obsiana kwatery przy altance kapustą białą, czerwoną oraz rzodkwią. Nie był to więc ogród kwiatowy. Do założenia ogrodowego zaliczyć trzeba także warzywnik usytuowany przed podjazdem od strony południowej. W tym czasie, dziedzicami Łopusznej byli Leon Przerwa Tetmajer wraz z żoną Ludwiką z Lisickich. Ich ślub odbył się 2 września 1824 roku w Łopusznej, ale Romuald Lisicki, owdowił po raz drugi (drugą jego żoną, po śmierci Barbary 6 września 1798 roku, była Marianna z Borowskich, którą poślubił prawdopodobnie w 1800 roku), mieszkał razem z nimi. Podczas pobytu Seweryna Goszczyńskiego, stary konfederat barski zmarł 21 lipca 1832 roku. W swoim *Dzienniku* poeta poświęcił mu jeden z rozdziałów, zatytułowany *Konfederat barski*⁶.

Z czasów, gdy Tetmajerowie gospodarowali w Łopusznej, zachowały się „Kalendarze Gospodarskie” (z lata 1827–1831, 1834–1836, 1839, 1840, 1846), które zawierają wiele szczegółów z codziennego życia dworu. Tetmajerowie mieli czworo dzieci: Kamilę, Leokadię, Augusta i Karolinę. Po śmierci Leona (1881) i Ludwiki (1889), dwór odziedziczyła Kamila, która poślubiła Kazimierza Lgockiego. W 1892 roku Lgoccy wyremontowali dwór, zmieniając gruntownie jego wygląd. Zrębowe ściany otynkowano i pobielono. Wprowadzone drewniane, okrągłe słupy-kolumny miały odciążyć ściany, przejmując ciężar wysokiego łamanego dachu. Falisty szczyt facjaty nad gankiem został zastąpiony trójkątnym, z dekoracją w stylu szwajcarskim⁷.

W 1900 roku majątek przejął na krótko najmłodszy syn Lgockich Kazimierz, a niedługo najstarszy Stanisław, który systematycznie modernizował dwór i budynki folwarczne. W okresie międzywojennym wprowadzono szereg nowoczesnych maszyn rolniczych oraz wybudowano największą na Podtatrzu owczarnię⁸. W tymże roku obszar dworski wraz z budynkami został prze-

⁵ Seweryn Goszczyński: *Dziennik podróży do Tatrów*. Petersburg 1853. Cytowany tekst pisany w 1832 r. został opublikowany bez zmian i komentarza.

⁶ Tamże.

⁷ Maria Majak: *Zespół dworski w Łopusznej*. „Materiały i Sprawozdania Konserwatorskie województwa krakowskiego” T. 4: 1971–72, s. 257–272; Bogusław Krasnowolski: „Łopuszna – dwór”. Kraków 1976. Mps MT–ZA.

⁸ B. Krasnowolski: „Łopuszna – zespół dworski. Dokumentacja historyczno-konserwatorska”. Kraków 1979. Mps MT–ZA.

jęty na rzecz Skarbu Państwa i przekazany początkowo Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, potem Instytutowi Zootechniki, a wreszcie Stacji Oceny Odmian. Niewłaściwie użytkowane i nieremontowane budynki dworskie zaczęły niszczyć.

Po II wojnie światowej duża piwnica po wschodniej stronie dworu, poza ogrodzeniem, została nadbudowana drewnianym budynkiem magazynowym o konstrukcji słupowo-szkieletowej. W latach 1957–1958, z inicjatywy Hanny Pieńkowskiej, przeprowadzono pierwszy remont konserwatorski dworu. W tym czasie, w miejsce trójkątnego szczytu facjaty, ponownie wprowadzono falistą, nie mający jednak uzasadnienia przy pozostawieniu tynkowanego i bielonego zrębu. W 1964 roku Pieńkowska podjęła decyzję utworzenia w otoczeniu zespołu dworskiego skansenu ratowniczego dla zabytków budownictwa regionalnego przeznaczonych do rozbiórki z powodu budowy Zapory Czorsztyńskiej. W 1969 roku wyznaczono granice terenu pod budowę skansenu, niestety nie uwzględniając historycznej linii zabudowy jednego z podwórzey gospodarczych. W latach 1976–1977 przeprowadzony został remont konserwatorski „gacka” i stodoły. Rozpoczęto też w tym czasie remont dworu i kuchni dworskiej.

W maju 1978 roku zespół dworski przejęło Muzeum Tatrzańskie. Dopiero od tej chwili stała się możliwa pełna restauracja zespołu dworskiego, prowadzona w oparciu o dokumentację konserwatorską, w której położono nacisk na utrzymanie nawarstwień historycznych istotnych dla układu zespołu i formy architektonicznej budynków⁹. W 1980 roku, w ramach restauracji założenia dworskiego, przeniesiono z Maniów drewniany XVIII-wieczny spichlerz plebański¹⁰, który postawiono na miejscu bezstylowego murowanego spichlerza z okresu międzywojennego, całkowicie przebudowanego w okresie powojennym. Pierwotnie w tym samym miejscu, jeszcze na początku lat 90. XIX wieku, stał tu XVIII-wieczny piętrowy spichlerz drewniany z galerijką, uwieczniony na rysunku Stanisława Cerchy, który niestety nie zachował się.

W jesieni 1982 roku Muzeum Tatrzańskie wyremontowało małą piwniczkę, przekrywając ją dwuspadowym dranicowym dachem. W grudniu 1985 roku Muzeum Tatrzańskie przystąpiło do remontu konserwatorskiego dużej piwnicy, który objął rozbiórkę nadbudowanej części i przekrycie piwnicy dachem gontowym. W 1990 roku przeprowadzono osuszanie budynku i urządzono w nim galerię (zarówno w poziomie piwnicy, jak i strychu). W chwili obecnej budynek jest nieczynny.

W październiku 1981 roku ogród dworski został wpisany do rejestru zabytków (Ks. A–313)¹¹. Generalny remont konserwatorski zespołu został ukończony w 1992 roku, ale nadal trwały prace nad wykonaniem ekspozycji muzealnej. W latach 1994–1996 wykonana została nowa instalacja elektryczna z przyłączem oraz kanalizacja. W 1999 roku wykonano instalację alarmową p.poż. Zespół dworski został wpisany do rejestru zabytków dopiero w październiku 2007 roku (Ks. A–117/M)¹². Niestety nieuregulowane stosunki własnościowo-prawne i braki w budżecie MT są przyczyną ponownego złego stanu technicznego poszczególnych obiektów.

W Łopuszańskim dworze od wielu lat organizowane jest Muzeum Kultury Szlacheckiej ukazujące także związki rodziny Tetmajerów na Podhalu. Ma to być muzeum ukazujące średnioza-
możną siedzibę szlachecką, której istnienie na tym terenie podlegało przez wieki określonym uwarunkowaniom fizjograficznym i historycznym. Położenie w terenie górzystym, w karpackiej

⁹ T. Jabłońska, Z. Moździerz: *W zgodzie z naturą, historią...*, dz. cyt.; c.i.ż.: „Zespół dworski w Łopusznej. Program konserwatorski restauracji” [tekst, fot., rys.]. Zakopane 1982. Mps MT–OZ.

¹⁰ Spichlerz plebański został wzniesiony w 2 poł. XVIII w. nieopodal kaplicy pw. św. Marka i plebani w Maniowach. Ze względu na budowę Zapory Czorsztyńskiej musiał zostać rozebrany i przeniesiony do Łopusznej i postawiony. Obiekt przetrwał praktycznie w niezmienionej formie do roku.

¹¹ Decyzja z dnia 20 X 1981.

¹² Decyzja z dnia 24 X 2007.

wsí, miało decydujący wpływ na całą sferę gospodarczą, nastawioną w tym rejonie w dużej mierze na hodowlę. Natomiast historia – tocząca się pod znakiem narodowowyzwoleńczych dążeń i zrywów – w sposób istotny wpływała na kształtowanie się kultury duchowej i umysłowej, wspólnej dla całej średniozamożnej szlachty polskiej.

1. 2. Opis

Dwór i zabudowania folwarczne położone są na południowym skraju wsi. W centralnym miejscu założenia budynek dworu, po jego zachodniej stronie kuchnia. Przed dworem od strony południowej podjazd, a przed nim dawny warzywnik. Od strony zachodniej budynki folwarczne – wozownia, murowana stajnia oraz budynek biurowy w miejsce drewnianej obory. Przy bramie frontowej (południowej) drewniany spichlerz, a przy bocznej (od strony wschodniej) służbówka zwana „Gackiem”. Za dworem od strony południowej dawny ogród kwaterowy z reliktnami łamusa w narożniku północno-zachodnim (tu zatrzymał się Seweryn Goszczyński w 1832 roku). W ogrodzie zachowane ślady alejki oraz sadzawki o niecce wyłożonej kamieniami.

Ogrodzenie wokół ogrodu z żerdzi umieszczonych pomiędzy kamiennymi tynkowanymi słupami, wokół podwórza gospodarczego kamienne, prawdopodobnie XVIII-wieczne. Po stronie wschodniej zespołu, przy drodze do wsi, dwie piwnice oraz ustawiona w miejscu dawnej chałupy karbowego chałupa Klamerusów (dawniej Łopuszna nr 105). Poza obecnym terenem Muzeum Tatrzańskiego od strony wsch. stodołę, owczarnia oraz ruiny murowanej stajni z reliktnami murów z XVIII wieku.

Dwór drewniany konstrukcji zrębowej o ścianach otynkowanych na kołkach, wewnątrz na trzcinie (obecnie siatka RapiŹa). Dach łamany polski, podtrzymywany dodatkowo na przyściennych słupach wprowadzonych podczas remontu w 1892 roku, połacie pobite gontem. Ganek z facjatką o falistym szczycie, przywróconym podczas remontu z lat 1957–1958 (powinien być trójkątny, zgodnie z przebudową w 1892 r.). Stropy drewniane płaskie, otynkowane. Podłogi białe i z ozdobnych taflí. Dwutraktowy, z sienią i świetlicą na osi oraz symetrycznymi czterema pokojami dwoma alkierzami. Okna typu polskiego, drzwi dwuskrzydłowe płycinowe. W pomieszczeniach zaczątek ekspozycji muzealnej.

Kuchnia drewniana konstrukcji zrębowej, częściowo otynkowana, dach czterospadowy kryty gontem. Okna typu polskiego drzwi płycinowe, podłogi białe, stropy belkowe. Wnętrze z ekspozycją kuchni dworskiej.

Wozownia i stajnia z częściowo zbudowane z wykorzystaniem dawnego muru kamiennego. Pozostała część wozowni drewniana, stajnia murowana. Dach dwuspadowy obejmujący oba budynki ustawione na rzucie „węgielnicy” o połaciach krytych gontami. W wozowni wrota konstrukcji spągowej, w stajni drzwi klepkowe.

Służbówka, tj. „Gacek”, drewniana konstrukcji zrębowej o ścianach z zewnątrz odeskowanych poziomo, wewnątrz tynkowanych. Dach łamany polski pobity gontem.

Spichlerz przeniesiony z Maniów w roku 1980 (dawny plebański), ustawiony na miejscu pierwotnego. Ściany drewniane konstrukcji zrębowej, dach gontowy czterospadowy.

Piwnice kamienne przekryte dachami dwuspadowymi — gontowym (duża) i deskowym (mała). Nad dużą piwnicą zaadoptowane poddasze na galerię autorską Mariana Gromady, niestety jeź nieistniejącą.

Chałupa Klamerusów przeniesiona w latach osiemdziesiątych. Drewniana, zrębowa, wzniesiona na rzucie prostokątnym o układzie śląsko-spiskim (sien, izba czarna, izba biała). We wnętrzach ekspozycja muzealna.

2. Stan techniczny obiektu

2. 1. Stan zewnętrzny

Podczas oględzin przeprowadzonych w czerwcu i lipcu br. stwierdzono następujący stan techniczny poszczególnych obiektów:

1. Dwór

- ogólne średnie i lokalne silne zagrzybenie i zniszczenie dachu (zwłaszcza w koszach facjaty, gdzie wypadają dziury) przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum* z IV grupy szkodliwości;
- lokalne nieszczelności pokrycia dachowego, zwłaszcza w koszu po zachodniej stronie lukarny;
- niedostateczny stan murowanych kominów i obróbek blacharskich w obrębie ich przejścia przez dach;
- silne spękanie i zarysowanie tynków na elewacjach, zwłaszcza przebiegających w poziomie oraz lokalne ubytki;
- lokalne porażenie okrągłych przyściennych słupów przez kołatka upartego (*Anobium pertinax*) – owada z I grupy szkodliwości;
- niedostateczny stan techniczny wykonanych wtórnie fundamentów pod ośmioma drewnianymi słupami zewnętrznymi – rozluźnione elementy kamienne, spękanie wyprawy tynkarskiej, najprawdopodobniej brak poziomej izolacji przeciwwilgociowej – patrz: „Problemy konstrukcyjno-budowlane dworu i zabudowań gospodarczych w Zespole Dworskim w Łopusznej”;
- nieszczelności stolarki okiennej i drzwiowej oraz ogólne lekkie spaczenie skrzydeł zewnętrznych (zeschnięcie płycin drzwiowych, lokalne uszkodzenia połączeń stolarskich w skrzydłach okiennych);
- słabe, niefunkcjonalne zawiasy okienne;
- powyginane wsporniki i pogięty drut instalacji odgromowej;
- brak skutecznego odprowadzenia wód opadowych z łącznika od strony kuchni;
- brak skutecznego odprowadzenia wód opadowych z terenu (miejscami mocno nawilżony).

2. Kuchnia

- ogólne porażenie i powierzchniowe zniszczenie gontów pokrycia dachowego przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum* oraz przez mchy i porosty;
- sporadyczne porażenie ścian przez spuszczela (*Hylotrupes bajulus*) i kołatka upartego (*Anobium pertinax*), owady I grupy szkodliwości – żer nieaktywny;
- nieuszczelności stolarki okiennej i nadwątlenie zewnętrznych skrzydeł okiennych;
- słabe, niefunkcjonalne zawiasy okienne;
- powyginane wsporniki i pogięty drut instalacji odgromowej;
- niefunkcjonalne schody kamiennie-betonowe od strony południowej;
- gniazda po słupach i stara balustrada na strychu świadczące o dawnym podcieniu od strony ogrodu.

3. Stróżówka („Gacek”)

- ogólne silne porażenie i powierzchniowe zniszczenie gontów pokrycia dachowego przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum* oraz mchy i porosty;

- pojedyncze krycie połaci dachowych gontem łupanym miejscami nieszczelne, ze względu na lokalne braki gontów;
- powierzchniowe porażenie i zniszczenie deskowania zewnętrznego przez grzyby rozkładu szarego;
- miejscowe uszkodzenia instalacji odgromowej (powyginany zwód);
- brak górnej części komina, rozebranej w związku z grożącym zwaleniem oraz zły stan techniczny pozostałej części;
- powierzchniowe porażenie i zniszczenie zewnętrznych drzwi i skrzydeł okiennych przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum*;
- ogólne osłabienie i wyeksploatowanie stolarki drzwiowej i okiennej;
- nieskuteczne odprowadzenie wód opadowych z terenu, teren lokalnie nasączony wodą.

4. Spichlerz

- ogólne porażenie i powierzchniowe zniszczenie gontów pokrycia dachowego przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum* oraz przez mchy i porosty;
- ślady porażenie ścian zrębowych przez owada spuszczała (*Hylotrupes bajulus*) – prawdopodobnie obecnie żer nieaktywny;
- izolacja przeciwwilgociowa pozioma tylko na narożach;
- lokalne uszkodzenia instalacji odgromowej (miejscami powyginane zwody oraz brak wsporników);
- drewniane schody policzkowe w bardzo złym stanie technicznym zniszczone przez wroślaka rzędownego (*Trametes serialis*);
- niefunkcjonalne i nieestetyczne rozwiązanie wejścia do piwnicy mieszczącej się pod spichlerzem, wykonanej pod pierwotnym XVIII-wiecznym obiektem.

5. Wozownia

- ogólne porażenie i powierzchniowe zniszczenie gontów pokrycia dachowego przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum* oraz przez mchy i porosty;
- lokalne uszkodzenia instalacji odgromowej (miejscami powyginane zwody oraz brak wsporników);
- nieszczelności słupowo-szkieletowych ścian spowodowane miejscowym zniszczeniem deskowania zewnętrznego (zwłaszcza ścian od strony północnej i zachodniej);
- powierzchniowe porażenie i zniszczenie deskowania zewnętrznego ścian przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum*;
- lokalne uszkodzenie muru ściany południowej (ubytki, spękania);
- niedostateczny stan techniczny kamiennych wypełnień pomiędzy żelbetowymi fundamentami w postaci stóp w wozowni – rozluźnione elementy kamienne;
- nieszczelności, ogólne zwichrowanie i powierzchniowe porażenie przez grzyby rozkładu szarego wrót wozowni.

6. Stajnia

- ogólne porażenie i powierzchniowe zniszczenie gontów pokrycia dachowego przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum* oraz przez mchy i porosty;
- lokalne uszkodzenia instalacji odgromowej (miejscami powyginane zwody oraz brak wsporników);

- lokalne spękanie i uszkodzenie tynków zewnętrznych, zwłaszcza w elewacji zachodniej;
- ogólne zniszczenie stolarki drzwiowej i okiennej (powierzchniowe porażenie i zniszczenie zewnętrznych skrzydeł drzwiowych i okiennych przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum*);
- brak zamknięcia okien od wewnątrz oraz sporadycznie brak zawiasów okiennych (okna domykane z zewnątrz haczykami z gwoździ);
- żelbetowe fundamenty konstrukcyjnych ścian zewnętrznych i słupów stajni w wykonanych odkrywkach wykazują zadowalający stan – patrz: „Problemy konstrukcyjno-budowlane dworu i zabudowań gospodarczych w Zespole Dworskim w Łopusznej”.

7. Dawna obora (tzw. Dom kustosza)

- ogólne, lokalne silne, porażenie i powierzchniowe zniszczenie gontów pokrycia dachowego przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum* oraz przez mchy i porosty;
- niedostateczny stan instalacji odgromowej (pogięte wsporniki i zwody);
- pozostałe elementy w zadowalającym stanie technicznym.

8. Duża piwnica

- ogólne, od strony zachodniej silne, porażenie i powierzchniowe zniszczenie gontów pokrycia dachowego przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum* oraz przez mchy i porosty;
- ogólne porażenie i zniszczenie rynien „kopanych” przez wroślaka rzędownego (*Trametes serialis*), grzyba II grupy szkodliwości;
- nowo zamontowana instalacja odgromowa nieestetyczna, na zbyt wysokich wspornikach (40 cm), zalecanych do pokryć łatwopalnych (strzecha), do których pokrycie gontowe nie jest zaliczane;
- silne zawilgocenie ścian zewnętrznych od strony zachodniej spowodowane brakiem możliwości osuszania terenu pod zbyt nisko schodzącym okapem dachowym.

9. Piwnica mała

- ogólne porażenie i powierzchniowe zniszczenie desek pokrycia dachowego przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum* oraz przez mchy i porosty;
- lokalne ubytki w murowanych z kamienia ścianach (ubytki zaprawy i pojedynczych kamieni).

10. Domek-altanka

- zły stan reliktyw muru (spękania, ubytki, rozsypujące się fragmenty zachowanych ścian);
- ogólne porażenie i zniszczenie gontowego pokrycia dachowego (krycie pojedyncze) przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum* oraz przez mchy i porosty
- prowizoryczne osłonięcie reliktyw parawanem z desek.

11. Chałupa Klamerusów

- ogólne, lokalnie silne, porażenie i zniszczenie gontów pokrycia dachowego przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum* oraz przez mchy i porosty;

- ogólne porażenie ściany zachodniej i lokalne sporadyczne pozostałych przez spuszczela (*Hylotrupes bajulus*) oraz kołatka upartego (*Anobium pertinax*) – żer aktywny;
- zniszczenie rynien „kopanych” przez wroślaka rzędownego (*Trametes serialis*);
- brak drewnianych schodów od strony północnej.

12. Ogrodzenia, bramy i inne

- ogólne porażenie i powierzchniowe zniszczenie elementów drewnianych ogrodzenia od strony wschodniej i północnej przez grzyba słupowego (*Lenzites sepiaria*) – grzyba z II grupy szkodliwości – oraz przez mchy i porosty;
- ogólne porażenie i powierzchniowe zniszczenie drewnianych elementów ogrodzeń sztachetowych przez grzyby rozkładu szarego z rodziny *Chaetomium globosum*;
- spękania i ubytki ogrodzeń murowanych;
- zwichrowanie skrzydeł bram;
- brak systematycznej impregnacji bram i ogrodzeń żerdziowych i sztachetowych;
- brak ogrodzeń wewnętrznych;
- ubytki w murowanej części sadzawki;
- brak czytelności rozplanowania ogrodu.

2. 2. Stan wewnętrzny

1. Dwór

- lokalne porażenie więźby dachowej przez kołatka upartego (*Anobium pertinax*) oraz sporadycznie Spuszczela (*Hylotrupes bajulus*);
- utrata pierwotnych cech konstrukcyjnych więźby dachowej spowodowana uszkodzeniami elementów konstrukcyjnych, ich brakiem, wprowadzeniem wtórnych elementów konstrukcyjnych oraz niepoprawnie wykonanymi naprawami – patrz: „Problemy konstrukcyjno-budowlane dworu i zabudowań gospodarczych w Zespole Dworskim w Łopusznej”;
- układ górnego deskowania stropu nie jest symetryczny co wskazuje najprawdopodobniej na mieszany układ rozmieszczenia belek stropowych – patrz: „Problemy konstrukcyjno-budowlane dworu i zabudowań gospodarczych w Zespole Dworskim w Łopusznej”;
- nieszczelności stolarki okiennej oraz częściowo zwichrowanie skrzydeł okiennych (słabe, niefunkcjonalne zawiasy).

2. Kuchnia

- zamakanie lokalne stropu nad przewiązką;
- nieszczelności stolarki okiennej (słabe, niefunkcjonalne zawiasy);
- niefunkcjonalne rozwiązanie zejścia do kolebkowej piwnicy.

3. Stróżówka („Gacek”)

- więźba dachowa w bardzo złym stanie technicznym, porażona i zniszczona przez wroślaka rzędownego (*Trametes serialis*) oraz grzyba słupowego (*Lenzites sepiaria*) – patrz: „Problemy konstrukcyjno-budowlane dworu i zabudowań gospodarczych w Zespole Dworskim w Łopusznej”;
- zły stan stropów zniszczonych przez wroślaka rzędownego (*Trametes serialis*);
- bardzo zły stan komina;

- wewnętrzna murowana ściana kamienna na zaprawie z gliny i piasku, najprawdopodobniej stanowiąca relikwiny wcześniejszego obiektu lub ogrodzenia – patrz: „Problemy konstrukcyjno-budowlane dworu i zabudowań gospodarczych w Zespole Dworskim w Łopusznej”;
- ogólna dewastacja pomieszczeń.

4. Spichlerz

- miejscowe braki elementów konstrukcyjnych w więźbie dachowej (przede wszystkim krótkich krokwi w narożach) oraz wykorzystanie nieokorowanego drewna do wykonania jętki dźwigara od strony południowej – patrz: „Problemy konstrukcyjno-budowlane dworu i zabudowań gospodarczych w Zespole Dworskim w Łopusznej”;
- część deskowania górnego stropu wykonana z nieokorowanych desek – patrz: „Problemy konstrukcyjno-budowlane dworu i zabudowań gospodarczych w Zespole Dworskim w Łopusznej”;
- lokalne porażenie ścian przez kołatka upartego (*Anobium pertinax*) i spuszcza (*Hyloterpes bajulus*);
- drewniane schody policzkowe z kilkoma rozluźnionymi stopniami.

5. Wozownia

- więźba dachowa oraz szkieletowa konstrukcja ścian wykazują cechy niedokładnego montażu, w wielu miejscach stwierdzono braki elementów (przede wszystkim jętki), wprowadzenie elementów wtórnych o pomniejszonych przekrojach poprzecznych, z gniazdami w przypadkowych miejscach, świadczące o ich montażu w nieodpowiednim miejscu (jętki, krokwie, słupy), niepoprawne kształtowanie złączy ciesielskich w takich elementach (jętki, krokwie) – patrz: „Problemy konstrukcyjno-budowlane dworu i zabudowań gospodarczych w Zespole Dworskim w Łopusznej”;
- elementy więźby dachowej (przede wszystkim krokwie, jętki, łąty) oraz deskowania szczytów wykonane częściowo z nieokorowanego drewna;
- silne porażenie elementów konstrukcji stropów w wozowni przez owady z rodziny kołatków (*Anobiidae*).

5. Stajnia

- więźba dachowa wykazuje cechy niedokładnego montażu, braki elementów, niewłaściwie wykonane złącza ciesielskie – patrz Wozownia oraz „Problemy konstrukcyjno-budowlane dworu i zabudowań gospodarczych w Zespole Dworskim w Łopusznej”;
- elementy więźby dachowej (przede wszystkim krokwie, jętki, łąty) oraz deskowania szczytów wykonane częściowo z nieokorowanego drewna;
- silne porażenie elementów konstrukcji stropów przez owady z rodziny kołatków (*Anobiidae*).

7. Dawna obora

- lokalne zawilgocenie pach za ścianami działowymi poddasza;
- brak dostatecznej wentylacji.

8. Duża piwnica

- prawdopodobnie zły stan więźby dachowej od strony zachodniej (nieszczelności pokrycia dachowego);

- zawilgocenie dolnych partii murów, głównie od strony zachodniej;
- brak dostatecznej wentylacji pomieszczeń przyziemia.

9. Piwnica mała

- ogólne zawilgocenie wnętrza.

10. Domek-altanka

- zniszczenie reliktyw murów oraz piwnicy.

11. Chałupa Klamerusów

- elementy więźby dachowej uległy lokalnemu porażeniu przez kołatka domowego (*Anobium punctatum*);
- lokalne zawilgocenie stropopodłogi spowodowane nieszczelnościami pokrycia dachowego.

3. Program prac konserwatorskich

3.1. Wnioski i wytyczne konserwatorskie

Zespół dworski w Łopusznej jest jedynym zachowanym obiektem tego typu na Podhalu. Dwór datowany jest na 1790 rok. W tym samym czasie oraz na początku XIX wieku powstały: spiżarnia (późniejsza kuchnia), pierwsza kuchnia, służbówka („Gacek”), wozownia, stajnia, obora drewniana, obora murowana, czworoboczna stodoła oraz dwie piwnice po wschodniej stronie, poza ogrodzeniem. W pierwszej połowie XIX wieku powstała też zabudowa w sąsiedztwie piwnic, a więc murowana piekarnia i drewniana chałupa karbowego.

Dwór, pierwotnie drewniany i oszalowany deskami, z falistym szczytem facjaty, został zmodernizowany i częściowo przebudowany w 1892 roku, kiedy to wprowadzono osiem drewnianych słupów, otynkowano zrąb, a falisty szczyt zastąpiono trójkątnym. Pierwotną oborę zastąpiono prawdopodobnie w tym samym czasie, lub na początku XX wieku, drewnianym obiektem o nieco mniejszym obrysie. Rozbudowana została także obora murowana.

W okresie międzywojennym przebudowana została czworoboczna stodoła oraz wybudowana nowoczesna, największa na Podhalu owczarnia. Zmodernizowane zostały w tym czasie wnętrza dworu. Prawdopodobnie w dwudziestolecie międzywojennym – w miejsce XVIII-wiecznego drewnianego spichlerza – wybudowano obiekt murowany. Zapewne w tym czasie rozebrano murowaną piekarnię oraz dom karbowego. Zaraz po wojnie nadbudowano piwnicę, a w uzyskanych pomieszczeniach urządzono magazyn.

W okresie powojennym, w 1958 roku przeprowadzono pierwszy remont konserwatorski budynku, przywracając falisty szczyt facjaty, błędnie interpretując materiał ikonograficzny i historyczny. Remontowi poddano również kuchnię i „Gacek”. Kolejny remont z lat 70. i 80. objął już cały zespół. Rozebrano także murowany spichlerz stawiając na jego miejsce XVIII-wieczny obiekt, tj. spichlerz plebański z Maniów. Postawiono też chałupę Klamerusów nr 105, przeniesioną z Łopusznej w miejsce dawnej chałupy karbowego. Prace prowadzono w oparciu o koncepcję konserwatorską przyjmującą za nawarstwienia historyczne fazę I, tj. stan pierwotny (XVIII/XIX w.), fazę II (XIX/XX w.) oraz fazę III (okres międzywojenny).

Ustalenia te były trafne, choć zatwierdzony przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Nowym Sączu projekt przywrócenia trójkątnego szczytu facjaty w miejsce wprowadzonego falistego, z innej fazy historycznej, nie został zrealizowany. A było to wówczas zaledwie trzydzieści lat po jego zamontowaniu. Dzisiaj, po pięćdziesięciu pięciu latach, ów błąd konserwatorski należy uznać za nawarstwienie historyczne. W stosunku do poszczególnych obiektów proponuje się przyjęcie następujących wytycznych i programu prac:

1. Dwór

- zachowanie falistego szczytu facjaty z datą „1958” dokumentującą jego przywrócenie (sugerowana zmiana na zachowaną w drugiej warstwie deskowania „1892”, związanej się z likwidacją falistego szczytu, a nie jego wprowadzeniem, wprowadzałoby w błąd);
- zachowanie obecnej formy stolarki okiennej i drzwiowej, ale przy wymianie skrzydeł zastosować mocniejsze i formalnie odpowiadające okresowi wprowadzenia stolarki malowanej olejno na biało, tj. okresowi międzywojennemu (w przypadku zastosowania współczesnej konstrukcji skrzydeł okiennych z podwójną lub potrójną szybą próżniową zastosować współczesne zawiasy);

- remont więźby dachowej zgodnie z projektem konstrukcyjnym, z przywróceniem pierwotnej idei inżynierskiej (patrz: Zalecenia technologiczne);
- krycie połaci dachowych podwójnie gontem łupanym długości 50–60 cm (patrz: Zalecenia technologiczne);
- naprawa i tynkowanie kominów oraz wykonanie obróbek blacharskich wokół nich;
- wykonanie nowej instalacji odgromowej (systemem naciągowym lub na wspornikach) na odpowiedniej wysokości nad powierzchnią dachu (ok. 15 cm);
- wykonanie instalacji odgromowej drzewa stojącego przed elewacją;
- wykonanie nowych rynien kopanych i ich impregnacja specjalistycznymi preparatami chemicznymi (patrz: Zalecenia technologiczne);
- naprawa stóp fundamentowych pod słupami zewnętrznym oraz oczyszczenie i impregnacja kamiennego cokołu;
- zbitcie istniejących tynków z elewacji i wykonanie nowych z wykorzystaniem współczesnej technologii (np. z ociepleniem i na siatce Rapitza);
- zachowanie ozdobnych podłóg w skrzydle wschodnim oraz wymiana podłóg białych w pozostałych pomieszczeniach na analogiczne, ale wykonane z desek modrzewiowych o zróżnicowanej szerokości (w sieni ew. z twardego drewna – jesionu lub dębu);
- ew. wprowadzenie całkowicie przeszklonych drzwi wewnętrznych z ganku do sieni, zgodnie z propozycją architektów;
- likwidacja schodów w sieni i wykonanie wejścia na strych w dawnym alkierzu zachodnim, zgodnie z koncepcją projektantów;
- przeniesienie węzła socjalno-sanitarnego z alkierza wschodniego do zachodniego, zgodnie z koncepcją projektantów;
- zabezpieczenie antywłamaniowe bez ingerencji w wygląd obiektu i wystroju architektonicznego (np. żaluzje antywłamaniowe białe pomiędzy skrzydłami wewnętrznymi i zewnętrznymi, zamki drzwiowe wpuszczone w konstrukcję drzwi);
- wykonanie wewnętrznej instalacji elektrycznej z przeniesieniem tablic elektrycznych do zachodniego alkierza, zgodnie z koncepcją projektantów;
- wykonanie wewnętrznej instalacji sap, alarmu antywłamaniowego i monitoringu z dyskretnie rozmieszczonymi czujkami, najlepiej w kolorze białym;
- rozwiązać problem odprowadzenia wód opadowych, np. poprzez kanalizację pburz.

2. Kuchnia

- utrzymanie obecnej formy architektonicznej elewacji południowej i zachodniej;
- odtworzenie podcienia od strony północnej (słupy bez zastrzałów, balustrada, dostęp w miarę możliwości schodami od strony łącznika);
- wykonanie nowych schodów i podestu od strony podjazdu z możliwością montażu podnośnika schodowego dla niepełnosprawnych, zgodnie z koncepcją projektantów;
- wymiana pokrycia dachowego (gont łupany bity podwójnie – patrz: Zalecenia technologiczne);
- remont więźby dachowej i jej impregnacja (patrz: Zalecenia technologiczne);
- wykonanie obróbek blacharskich na połączeniu dachów;
- wykonanie nowej rynny kopanej (patrz: Zalecenia technologiczne);

- wymiana stolarki okiennej (patrz: zalecenia dla dworu);
- wykonanie nowych schodów do piwnicy z równoczesnym powiększeniem otworu drzwiowego (zajęcie części przejścia w łączniku na pierwszy stopień, zgodnie z sugestiami podczas komisji konserwatorskiej);
- pozostawienie nietynkowanego fragmentu ściany zachodniej dworu w obrębie łącznika, jako przykładu pierwotnego tynkowania na kołkach, zgodnie z koncepcją projektantów;
- zabezpieczenie antywłamaniowe bez ingerencji w wygląd obiektu (patrz zalecenia dla dworu).

3. Stróżówka („Gacek”)

- utrzymanie obecnej formy architektonicznej zewnętrznej z ew. eliminacją słupa w podcieniu;
- modernizacja wewnątrz i ich adaptacja do nowych potrzeb funkcjonalnych (wprowadzenie instalacji wodno-kanalizacyjnej oraz elektrycznej, urządzenie węzła sanitarnego z dostępem dla niepełnosprawnych, zgodnie z koncepcją projektantów – dostęp od strony północnej, poprzez nowe drzwi wprowadzone w elewacji pñ.);
- wymiana więźby dachowej, pokrycia (gont łupany bity podwójnie) i odtworzenie istniejącego układu deskowań szczytów (patrz: Zalecenia technologiczne);
- montaż instalacji odgromowej (patrz: zalecenia do dworu);
- wymiana stolarki drzwiowej i okiennej (patrz: zalecenia do dworu), z możliwością poszerzenia otworów drzwiowy (niepełnosprawni) i wprowadzenia przeszklonych drzwi frontowych i do pomieszczenia kasy, zgodnie z koncepcją projektantów;
- remont zrębu i wymiana deskowania najlepiej z desek modrzewiowych i – zgodnie z sugestią konserwatora z urzędu w Nowym Targu – o nieco większej szerokości niż obecnie;
- skucie tynku z kamiennego muru, reliktu starszego obiektu, i pozostawienie go po renowacji jako kamiennej ściany bez tynku, zgodnie z koncepcją projektantów;
- odtworzenie komina;
- dezynsekcja i impregnacja zgodnie z Zaleceniami technologicznymi;
- wykonanie instalacji wod.-kan., elektrycznej oraz alarmowych w sposób dyskretny;
- wykonanie wewnętrznej instalacji sap, alarmu antywłamaniowego i monitoringu;
- otynkowanie ścian wewnętrznych.

4. Spichlerz

- utrzymanie obecnej formy architektonicznej;
- rozwiązanie wejścia do piwnic;
- remont więźby dachowej i wymiana pokrycia dachowego na gont łupany bity podwójnie (patrz: Zalecenia technologiczne);
- wykonanie nowej instalacji odgromowej (patrz: zalecenia do dworu);
- dezynsekcja i impregnacja zgodnie z Zaleceniami technologicznymi;
- wykonanie wewnętrznej instalacji sap, alarmu antywłamaniowego i monitoringu zachowując maksymalną dyskrecję prowadzenia odrutowania;
- odprowadzenie wód opadowych z terenu powiązane z dworem.

5. Wozownia i stajnia

- utrzymanie obecnej formy architektonicznej;
- remont więźby dachowej i wymiana pokrycia dachowego na gont łupany (50–60 cm) lub tarty (60-100 cm) bity podwójnie (patrz: Zalecenia technologiczne);
- wykonanie nowej instalacji odgromowej, także drzew stojących przy obiektach (patrz: zalecenia do dworu);
- dezynsekcja i impregnacja zgodnie z Zaleceniami technologicznymi;
- wykonanie wewnętrznej instalacji sap, alarmu antywłamaniowego i monitoringu zachowując maksymalną dyskrecję prowadzenia odrutowania.

6. Dawna obora (tzw. dom kustosza)

- utrzymanie obecnej formy architektonicznej;
- ocieplenie ścian zewnętrznych wełną mineralną i otynkowanie ścian;
- remont więźby dachowej i wymiana pokrycia dachowego na gont łupany (50–60 cm) lub tarty (60-100 cm) bity podwójnie (patrz: Zalecenia technologiczne);
- wykonanie nowej instalacji odgromowej (patrz: zalecenia do dworu);
- wykonanie wewnętrznej instalacji sap, alarmu antywłamaniowego i monitoringu zachowując maksymalną dyskrecję prowadzenia odrutowania.

7. Duża piwnica

- utrzymanie obecnej formy architektonicznej (w przyszłości podniesienie dachu ok. 60–100 cm);
- remont więźby dachowej i wymiana pokrycia dachowego na gont łupany (50–60 cm) lub tarty (60-100 cm) bity podwójnie (patrz: Zalecenia technologiczne);
- wykonanie nowej instalacji odgromowej (patrz: zalecenia do dworu);
- oczyszczenie ścian wewnętrznych i zewnętrznych najlepiej metodą piaskowania;
- wzmocnienie powierzchni kamienia (patrz: Zalecenia technologiczne);
- uzupełnienie spoinowani i impregnacja specjalistycznymi preparatami (jw.);
- wykonanie wewnętrznej instalacji sap, alarmu antywłamaniowego i monitoringu zachowując maksymalną dyskrecję prowadzenia odrutowania;
- wykonanie nowej izolacji pionowej ścian oraz drenażu opaskowego.

8. Piwnica mała

- utrzymanie obecnej formy architektonicznej i remont muru kamiennego (jw.);
- remont więźby dachowej i wymiana pokrycia dachowego na gont łupany (50–60 cm) lub tarty (60-100 cm) bity podwójnie (patrz: Zalecenia technologiczne).

9. Chałupa Klamerusów

- utrzymanie obecnej formy architektonicznej;
- ew. wprowadzenie murowanych schodów kamiennych od strony północnej;
- remont więźby dachowej i wymiana pokrycia dachowego na gont łupany (50–60 cm) lub tarty (60-100 cm) bity podwójnie (patrz: Zalecenia technologiczne);
- wykonanie nowej instalacji odgromowej (patrz: zalecenia do dworu);
- wykonanie wewnętrznej instalacji sap, alarmu antywłamaniowego i monitoringu zachowując maksymalną dyskrecję prowadzenia odrutowania;

9. Domek-altanka

- konserwacja w formie trwałej ruiny;

- zachowanie zadaszania w obecnej formie;
- wymiana pokrycia dachowego na gont tarty (1 m) bity podwójne.

10. Ogrodzenia i bramy, ogród

- odtworzenie formy ogrodzeń, bram i ogrodu z „Programu konserwatorskiego” z roku 1983;
- wprowadzenia ogrodzeń wewnętrznych, zgodnie z „Programem konserwatorskim” z roku 1983;
- konserwacja murów ogrodzeniowych w „formie trwałej ruiny”;

3. 2. Zalecenia technologiczne

1. Podmurówki i ściany kamienne

- oczyścić powierzchnię kamienia oraz spoiny metodą piaskowania oraz manualnie (spoiny);
- w przypadku porostania kamienia mchami i glonami posmarować powierzchnię 2-krotnie preparatem **Algat** firmy Altax;
- w razie potrzeby wzmocnić powierzchnię kamienia metodą oprysku lub smarowania - 2-krotnie całej powierzchni preparatem **KSE 100** firmy Remmers oraz 2-krotnie całej powierzchni preparatem **KSE 300**;
- uzupełnić spoiny przy zastosowaniu pierwotnej kolorystyki zaprawy z zastosowaniem **Fugenmortel TK**;
- zaimpregnować kamień metodą oprysku lub smarowania - 1-krotnie całej powierzchni preparatem **StoPrimFungal** (przeciw korozji biologicznej) oraz 2-krotnie całej powierzchni preparatem **Funcosil SL** firmy Remmers (hydrofobizacja);

2. Ściany zrębowe, stropy, parkiety i drewniane elementy dekoracyjne:

- oczyścić powierzchnię ścian zrębowych zewnętrznych metodą szorowania szczotkami ryżowymi z zastosowaniem mydła szarego lub ew. metodą piaskowania drobnym piaskiem wiślanym przy kontrolowanym ciśnieniu strumienia;
- oczyścić powierzchnie ścian wewnętrznych, stropów i sosrębów z warstwy lakieru lub farby olejnej przy zastosowaniu metody piaskowania drobnym piaskiem wiślanym przy kontrolowanym ciśnieniu strumienia;
- wymienić zagrzybione belki, a ubytki uzupełniać metodą „drewno-drewnem” (fleko-
wanie);
- wymienić całkowicie mszenie zewnątrz i wewnątrz budynków przy zastosowaniu wełnianki drzewnej;
- w przypadku prażenia przez owady posmarować powierzchnię drewna 2-krotnie preparatem **Hylotox Q** firmy Altax;
- zaimpregnować powierzchnię drewna zewnętrznego preparatem **Penetrin**, a następnie 2-krotnie **Olejem Altax**, ew. dwukrotnie **Impregnatem Altax** (bez podkładu Penetrinu);
- przeprowadzić impregnację ścian wewnętrznych i nagich stropów belkowych **Impregnatem Altax** bezbarwnym metodą smarowania, powtarzając zabieg dwukrotnie co 1–3 godz.;

- po odsłonięciu konstrukcji podłóg legary podpodłogową zaimpregnować 30% roztworem wodnym preparatu **Fobos M-4** (Luboń) lub **Fire Smart** metodą smarowania, powtarzając zabieg dwukrotnie co 1-3 godz.;
 - parkiety wycyklinować i zabezpieczyć olejem do parkietów.
3. Stolarka drzwiowa i okienna:
- remontowaną stolarkę drzwiową i okienną oczyścić mechanicznie (z warstwy lakieru ew. metodą piaskowania);
 - skrzydła drzwiowe i okienne 1-krotnie smarować preparatem **Penetrin** i 2-krotnie preparatem **Olej Altax**, a w przypadku malowanych, nałożyć warstwę farby na podkład z **Penetrinu**.
4. Dach:
- po zrzuconiu pokrycia oczyścić więźbę dachową szczotkami drucianymi;
 - wykonać niezbędne wymiany i uzupełnienia (flekowanie „drewno-drewnem”);
 - posmarować więźbę dachową 3 do 4-krotnie 30% roztworem preparatu **Fobos M-4** lub 1-krotnie preparatem **Fire Smart** (wersje bezbarwne!);
 - pobić połacie podwójnie modrzewiowym gontem łupanym (dwór, kuchnia, stróżówka, spichlerz) lub ew. tartym (w pozostałych przypadkach) impregnowanym preparatem **Holzprof** (niewymywany preparat p.poż.) a następnie **Izohanem Impregnatem W** lub **Gontoxem** metodą kąpiel;
 - obróbki blacharskie wykonać z blachy miedzianej;
 - rynny „kopane” zaimpregnować **Izohanem Impregnatem W** lub **Gontoxem** (3-krotne smarowanie lub kąpiel) i okuć blachą miedzianą;
 - instalację odgromową wykonać w systemie naciągowym lub na podpórkach ok. 15 cm nad połacią (drut miedziany lub stalowy);
 - cegłę kominów remontowanych wzmocnić w razie potrzeby preparatem **Funkosil AS** firmy Remers.
5. Inne (różne):
- tynkować z ew. zastosowaniem tynku termoizolacyjnego **Wärme-Dämmputz** (nr art. 0509) firmy Remers (ściany drewniane na siatce Rapitza z ew. ociepleniem wykorzystującym maty **Isobooster**);
 - izolację przeciwwilgociową wykonać z papy asfaltowej i na lepikach asfaltowych „na zimno”;
 - odprowadzenie wód opadowych z terenu wykonać najlepiej w formie kanalizacji przeciwburzowej;
 - wyprofilować teren wokół obiektu zapewniając spływ od obiektu;
 - wykonać ew. tzw. opaskę uszczelniającą wokół obiektów;
 - instalacje elektryczne, alarmowe i wodnokanalizacyjne prowadzić dyskretnie z wykorzystaniem przestrzeni podpodłogowej, stropopodłóg oraz narożnikami;
 - ogrzewanie pomieszczeń elektryczne wykorzystujące nowoczesne urządzenia grzewcze dostosowane kolorystycznie do pomieszczeń;
 - w razie potrzeby wykonać wszystkie ponadnormatywne zabezpieczenia przeciwpożarowe zgodnie z ekspertyzą p.poż.

Wszystkie wymienione prace należy wykonać zgodnie z projektem, wg uzasadnionej kolejności, zgodnej ze sztuką budowlaną. Podczas prac odgrzybieniowych i dezynsekcyjnych należy zachować szczególną ostrożność poprzez stosowanie właściwej odzieży ochronnej (rękawice, fartuchy, buty), a także przestrzeganie przepisów BHP. Drewno porażone, nie nadające się do wbudowania spalić przestrzegając przepisów p. poż. Remont winna wykonywać wyspecjalizowana firma budowlana, mająca doświadczenia w prowadzeniu tego typu prac.

Główny specjalista ds. ochrony zabytków

Muzeum Tatrzańskie

dr hab. Zbigniew Możdziej

Zakopane, 2 stycznia 2019

Zestawienie materiałów źródłowych i bibliografii

Archiwalia

- BEDNARZ Z., RÓŻAŃSKI W.: „Eskpertyza dendrologiczna parku”. Kraków 1983.
- JABŁOŃSKA TERESA, MOŹDZIERZ ZBIGNIEW: „Zespół dworski w Łopusznej. Program konserwatorski restauracji” [tekst, fot., rys.]. Zakopane 1982. Mps MT–OZ.
- JABŁOŃSKA TERESA, MOŹDZIERZ ZBIGNIEW: „Weryfikacja programu konserwatorskiego dworu w Łopusznej”. Zakopane 1983. Mps MT–OZ.
- JAKUBOWSKA DANUTA, POPIOŁEK ZOFIA: „Łopuszna – Dwór Tetmajerów. Projekt techniczno-architektoniczny”. Kraków 1979. Ozalid + mps MT–OZ.
- „Kalendarz Gospodarski Galicyjski” za lata 1827, 1828, 1829, 1830, 1831, 1835, 1836, 1840. Bibl. IHS UJ, sygn. 2639.
- KIJOWSKI WACŁAW: „Projekt techniczny jadalni. Wytyczne do remontu i adaptacji ‘domeczku’ na jadalnię”. Kraków, XI 1975. MT–OZ.
- KRASNOWOLSKI BOGUSŁAW: „Łopuszna – dwór”. Kraków 1976. Mps MT–ZA.
- KRASNOWOLSKI BOGUSŁAW: „Łopuszna – zespół dworski. Dokumentacja historyczno-konserwatorska” [tekst, fot., rys.] Kraków 1979. Mps + zdjęcia MT–ZA.
- „Lwowski Powszechny Kalendarz Domowy i Gospodarski” za lata 1834, 1839, 1846. Bibl. IHS UJ, sygn. 2640.
- MOŹDZIERZ ZBIGNIEW: „Zalecenia mikologiczne dotyczące lamusa plebańskiego z Maniów, stawianego na terenie skansen ratowniczego w Łopusznej”. Zakopane, 19 VII 1980. Mps MT–OZ.
- MOŹDZIERZ ZBIGNIEW: „Program konserwatorski remontu kompleksu zabudowań gospodarczy – stajnia i wozownia. Zespół dworski w Łopusznej. Zakopane 1983.
- Plan katastralny wsi Łopuszna, skala 1:2880, 1846. Fot. w opracowaniu B. Krasnowolskiego dotyczącym zespołu dworskiego.
- SŁOWAKIEWICZ JANUSZ: „Projekt adaptacji wnętrz i elementów wyposażenia wnętrza do celów wystawienniczych galerii w Łopusznej”. Nowy Targ 1990. Ozalid MT–OZ.
- SMÓLSKI JANUSZ: „Inwentaryzacja architektoniczno-pomiarowa. Lamus plebański. Maniowy, wł. parafii rzym.-kat.”, skala 1:50. Kraków, VII 1966. Mps + rys. MT–ZA.
- STANISZEWSKI T.: „Inwentaryzacja architektoniczna stajni”, skala 1:50. Zakopane 1980. MT–OZ.
- TARŃSKA I., WALTER S., WALTHER M.: „Orzeczenie w sprawie zagrożenia zabytkowego lamusa plebańskiego. Wieś Maniowy”. Kraków 1967. Mps MT–OZ.
- TONDOS BARBARA: „Program Muzeum Architektury Drewnianej w Łopusznej”. Zakopane 1976. Mps MT–OZ.

Ikografia

- Widok dworu w Łopusznej od strony płd.-wsch. Rys. Stanisław Cercha, 1890 [w:] GŁOGER ZYGMUNT: *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*. Warszawa 1907, t. 1, s. 376.
- Ganek i facjata dworu w Łopusznej. Rys. Stanisław Cercha, 1890 [w:] GŁOGER ZYGMUNT: *Encyklopedia staropolska*. Warszawa 1901, t. 2, s. 179.
- Widok dworu od strony płd.-wsch. Fot. T. i S. Zwolińscy, 1949. Zbiory Archiwalne Muzeum Tatrzańskiego [dalej: MT–ZA].
- Widok dworu od strony płd.-wsch. Fot. Władysław Werner, 1960. MT–ZA.
- Widok domku-altanki od strony płd.-wsch. [w:] A. SŁAPA: *Goszczyński na Podhalu*. Kraków 1916.
- Widok dworu w Łopusznej od strony płd.-zach. Fot. Tadeusz Przypkowski, 1930. MT–ZA.
- Widok dworu od strony płd.-wsch. Fot. Henryk Poddębski, 1930. MT–ZA.
- Widok „Gacka” od strony wschodniej. Fot. Bogdan Treter, 1931. MT–ZA.
- Widok „Gacka” od strony zachodniej. Fot. Zygmunt Mieszkowski, 1938. MT–ZA.
- Zabudowania dworskich i dworu (widok dworu od strony płd.-wsch.). Fot. Tadeusz Chrzanowski, 1953. MT–ZA.
- Widok „Gacka” od płd.-zach. po wymianie dachu. Fot. Władysław Werner 1957. MT–ZA.
- Widok wschodniej elewacji stajni przed przebudową. Fot. Tadeusz Chrzanowski, 1960 [w:] M. MAJKA: *Zespół dworski w Łopusznej...*, dz. cyt.

Zabudowania dworskie. Fot. Władysław Werner, 1960. MT–ZA.

Widoki spichlerza plebańskiego z Maniów. Fot. Krystyna Gorazdowska, 1966. MT–OZ.

Zabudowania dworskie. Fot. J. Krzyszkowski, 1979 [w:] B. KRASNOWOLSKI: „Łopuszna – zespół dworski. Dokumentacja historyczno-konserwatorska” [tekst, fot., rys.] Kraków 1979.

Montaż spichlerza plebańskiego z Maniów na terenie dworu w Łopusznej. Fot. Zbigniew Moździerz, 1980. MT–OZ.

Prace remontowe przy bramie wsch. i przy ogrodzeniu. Fot. Zbigniew Moździerz, 1981–1983. MT–OZ.

Stajnia i wozownia przed remontem. Fot. Zbigniew Moździerz, 1982. MT–OZ.

Kuchnia dworska w trakcie remontu. Fot. Zbigniew Moździerz 1983. MT–OZ.

Remont stajni i wozowni. Fot. Zbigniew Moździerz, 1983. MT–OZ.

Prace archeologiczne. Fot. Zbigniew Moździerz, 1983. MT–OZ.

Prace remontowe przy piwnicach. Fot. Zbigniew Moździerz, 1985–1986. MT–OZ.

Adaptacja dużej piwnicy na galerię sztuki. Fot. Zbigniew Moździerz, 1986. MT–OZ.

Bibliografia

Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779–1783. *Die Josephinische Landesaufnahme von Galizien 1779–1783*. T. 1, Cz. A: Sekcje 1–30. Kraków 2013.

GOSZCZYŃSKI SEWERYN: *Dziennik podróży do Tatrów*. Petersburg 1853.

GRZELACHOWSKI STANISŁAW: Dwór z widokiem na Gorce. (Dwór w Łopusznej). „Spotkania z Zabytkami” 2008, nr 3 (z cyklu: *Akcja dwory*).

JABŁOŃSKA TERESA, MOŹDZIERZ ZBIGNIEW: *Muzeum Tatrzańskie – muzeum przestrzenne. Informator o ochronie zabytków Podtatrza*. Zakopane 1986, s. 64–66.

JABŁOŃSKA TERESA, MOŹDZIERZ ZBIGNIEW: *W zgodzie z naturą, historią i duchem czasu (O ochronie zabytków na Podtatrzu)*. „Rocznik Podhalański” T. 4: 1987, s. 391–395.

LISCAR ANNA: *Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem. Informator*. Zakopane 1998, s. 96–98.

MAJKA MARIA: *Zespół dworski w Łopusznej*. „Materiały i Sprawozdania Konserwatorskie województwa krakowskiego” [Kraków] T.4: 1971–72, s. 257–272.

MOŹDZIERZ ZBIGNIEW: *Niebieskim szlakiem zabytków „muzeum przestrzennego”*. Informator Muzeum Tatrzańskiego. Zakopane 2001, s. 129–135.

MOŹDZIERZ ZBIGNIEW: *Dwór w Łopusznej*. Zakopane 2007 [folder].

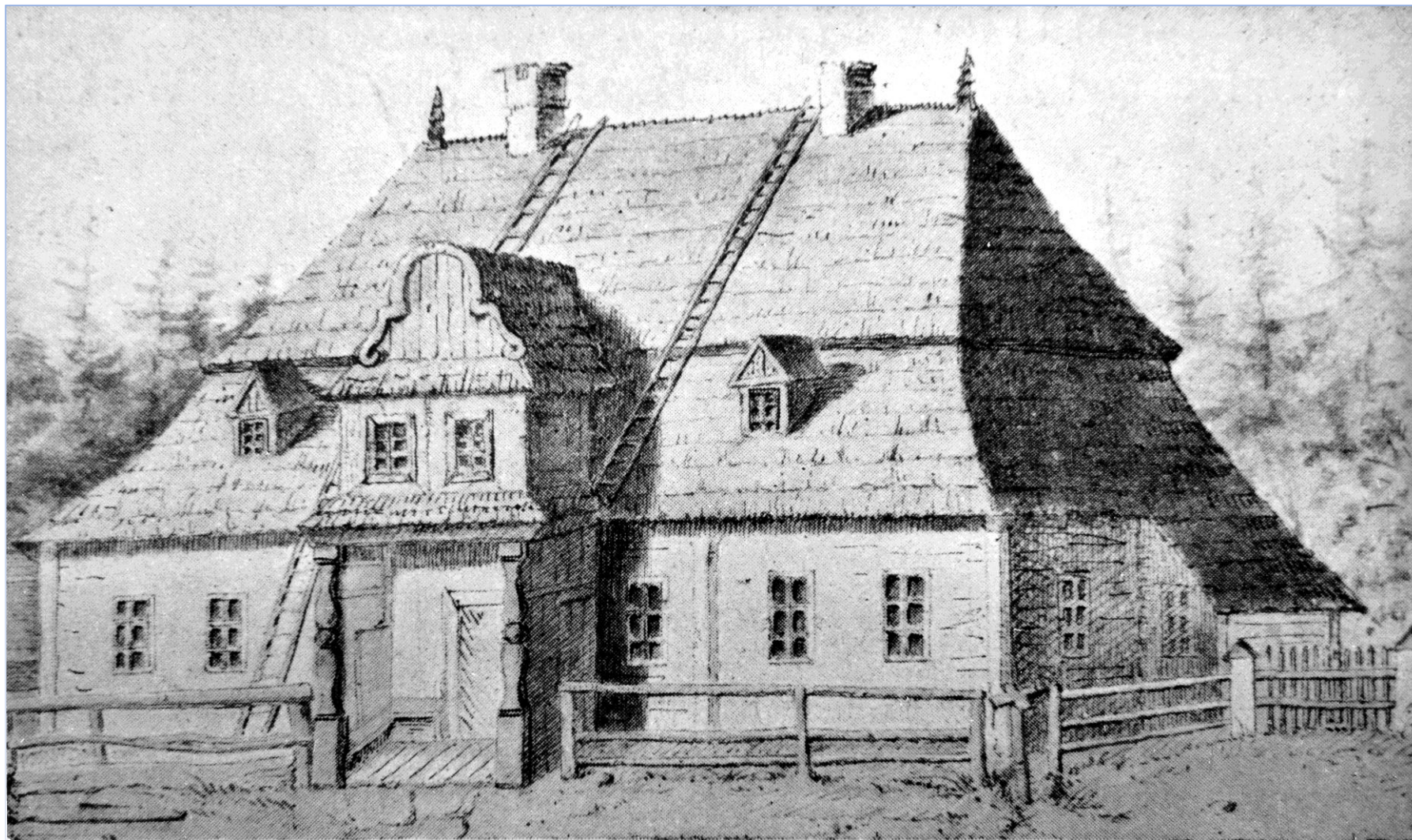
MOŹDZIERZ ZBIGNIEW: *Dwór w Łopusznej (Muzeum Kultury Szlacheckiej)* [w:] *Małopolskie muzea na wolnym powietrzu: architektura drewniana*. Pod red. Joanny Hołdy. Kraków, 2008, s. 52–54.

PIEŃKOWSKA HANNA: *Wybrane problemy ochrony zabytków w obliczu projektowanej zapory wodnej na Dunajcu w rejonie Niedzicy* [wstęp i aneksy]. „Materiały i Sprawozdania Konserwatorskie Województwa Krakowskiego” T. 4: 1971–72.

SŁAPA ALEKSANDER: *Goszczyński na Podhalu (1832). Kartki z przeszłości*. Kraków 1916.

SMARDUCH MARIA: *Łopuszna – mała ojczyzna*. Kraków 2008.

W.K.: *Losy dworku Tetmajerów w Łopusznej*. „Wierchy” T. 24. 1955, s. 180.

1. Dwór w Łopusznej
(rys. Stanisław Cercha, 1890)

2. Dwór w Łopusznej – widok od strony południowo-zachodniej
(fot. Tadeusz Przykowski, 1930)

3. Dwór – widok od strony północno-wschodniej
(fot. Tadeusz Przykowski, 1930)

4. Dwór – widok od strony południowo-wschodniej
(fot. Tadeusz Zwoliński, 1950)

5. Dwór – widok od strony południowo-wschodniej
(fot. Zbigniew Kamykowski, ok. 1955)

6. Dwór – widok od strony południowo-wschodniej
(fot. Władysław Werner, ok. 1955)

7. Dwór – widok od strony południowo-wschodniej
(fot. Władysław Werner, ok. 1957)

8. Dwór – widok od strony północno-wschodniej
(fot. Władysław Werner, ok. 1957)

9. Dwór – widok od strony południowo-wschodniej
(fot. Emanuela Lewandowska, 1959)

10. Dwór – widok od strony południowo-wschodniej
(fot. Ryszard Bukowski, 1982)

11. Dwór – widok od strony południowo-wschodniej
(fot. Zbigniew Moździerz, 1986)

12. Dwór – widok od strony południowej
(fot. Zbigniew Moździerz, 1986)

13. Dwór i kuchnia - widok od strony południowo-zachodniej
(fot. Zbigniew Moździerz, 1986)

14. Kuchnia przy dworze — widok od strony południowo-zachodniej
(fot. Zbigniew Moździerz, 1982)

15. Kuchnia – widok od strony północno-zachodniej (fot. Zbigniew Moździerz, 1982)

16. Kuchnia – widok od strony południowo-zachodniej (fot. Zbigniew Moździerz, 1982)

17. „Gacek” – widok od strony wschodniej (fot. Bogdan Treter, 1931)

18. „Gacek” – widok od strony południowo-zachodniej (fot. Władysław Werner, 1957)

19. „Gacek” – widok od strony południowo-zachodniej(fot. Zbigniew Moździerz, 1983)

20. „Gacek” – widok od strony północno-zachodniej (fot. Zbigniew Moździerz, 1983)

21. Stajnia – widok od strony południowo-zachodniej (fot. Zbigniew Moździerz, 1982)

22. Stajnia – widok od strony północno-wschodniej (fot. Zbigniew Moździerz, 1982)

23. Stajnia i wozownia – widok od południowego zachodu (fot. Zbigniew Moździerz, 1983)

24. Stajnia – widok od północnego zachodu (fot. Zbigniew Moździerz, 1983)

25. Wozownia – widok od północy (fot. Zbigniew Moździerz, 1982)

26. Wozownia – widok od południowego wschodu (fot. Zbigniew Moździerz, 1982)

27. Wozownia – widok od północy (fot. Zbigniew Moździerz, 1983)

28. Wozownia – widok od południowego zachodu (fot. Zbigniew Moździerz, 1984)

29. Stajnia i wozownia – widok od strony północno-wschodniej (fot. Zbigniew Moździerz, 1986)

30. Stajnia i wozownia – widok od strony wschodniej (fot. Zbigniew Moździerz, 1986)

31. Spichlerz plebański w Maniowach – widok od zachodu (fot. Krystyna Gorazdowska, 1966)

32. Spichlerz plebański w Maniowach – widok od strony pld.-zach. (fot. Krystyna Gorazdowska, 1966)

33. Spichlerz plebański przeniesiony do Łopusznej – od płd.-wsch. (fot. Zbigniew Moździerz, 1980)

34. Spichlerz– widok od strony północno-wschodniej (fot. Zbigniew Moździerz, 1980)

35. Piwnica dworska – widok od strony południowo-wschodniej (fot. J. Krzyszkowski, 1979)

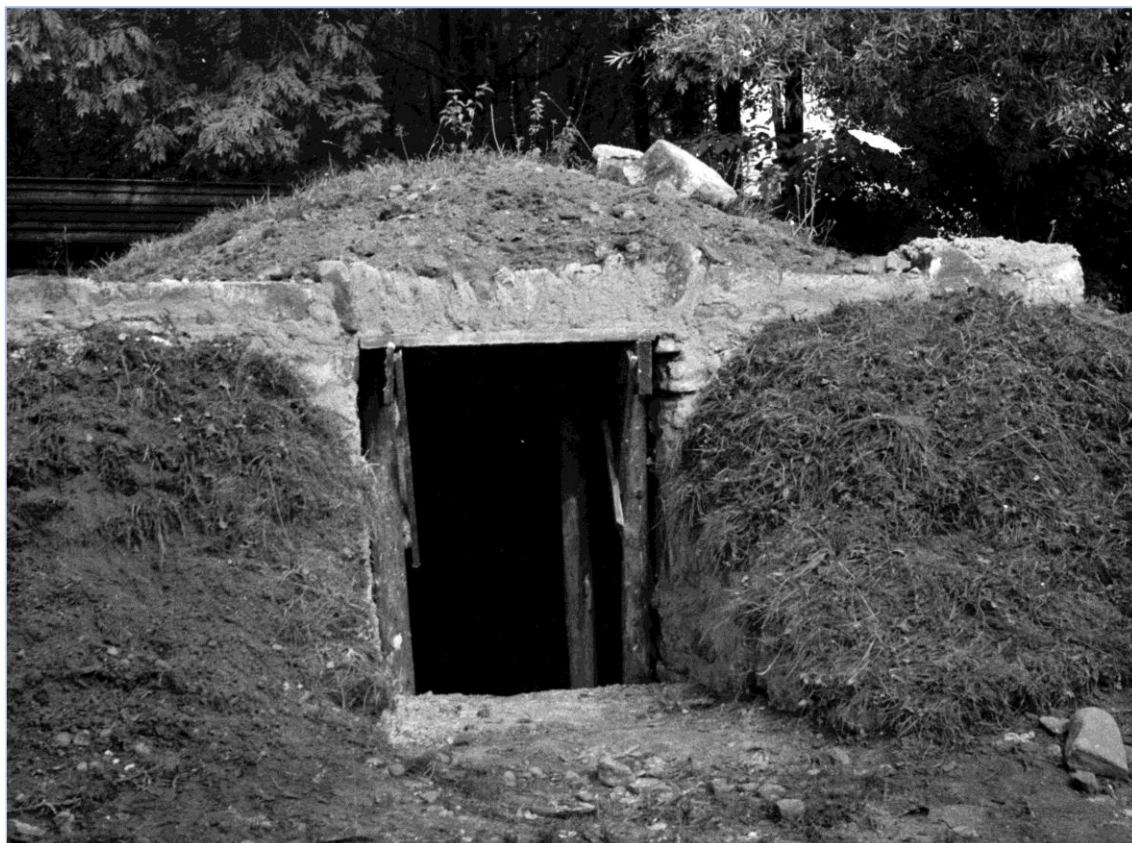
36. Piwnica dworska – widok od strony południowo-wschodniej (fot. Zbigniew Moździerz, 1985)

37. Piwnica dworska – widok od strony południowo-zachodniej (fot. Zbigniew Moździerz, 1985)

38. Piwnica dworska – widok od strony południowo-wschodniej (fot. Zbigniew Moździerz, 1986)

39. Mała piwniczka – widok od strony wschodniej (fot. Zbigniew Moździerz, 1985)

40. Mała piwniczka – widok od strony południowo-wschodniej (fot. Zbigniew Moździerz, 1986)

41. Chałupa Klamerusów, Łopuszna nr 105 – widok od południa (fot. Zbigniew Moździerz, 1981)

42. Chałupa Klamerusów w Łopusznej – widok od strony pñ.-wsch. (fot. Zbigniew Moździerz, 1981)

43. Chałupa Klamerusów po przeniesieniu – widok od południa (fot. Zbigniew Moździerz, 1982)

44. Chałupa Klamerusów po przeniesieniu – widok od północy (fot. Zbigniew Moździerz, 1982)

45. Chałupa Klamerusów– widok od południa (fot. Zbigniew Moździerz, 1986)

46. Chałupa Klamerusów – widok od południowego-wschodu (fot. Zbigniew Moździerz, 1986)